

BIBLIOTÉKA ČAPLOVIČIANA 170ROČNÁ

Katarína Ileninová

Vzácný klenot, akým nepochybne rôznorodý knižničný fond Čaplovičiana je, oslávil v roku 2009 svoje okrúhle jubileum, ktoré sprevádzalo viacero podnetných aktivít zameraných viac aj na výstavnú a prezentačnú činnosť pre študujúcu mládež a širokú verejnosť. Poďme však pekne po poriadku a vráťme sa na samotný začiatok života Bibliotéky Čaplovičiana.

Výnimočnú osobnosť súkromného zberateľa Vavrinca Čaploviča (5. 8. 1778 Jasenová – 25. 12. 1853 Bratislava) predstavíme aspoň v krátkosti a netradične, akoby od konca.

Slovenské noviny z 18. februára 1854 priniesli v nekrológu od Ctiboha Zocha aj túto charakteristiku: „*Čaplovič byl muž postavy nízké, územčisté, tváři okrúhlé, ducha vysoce vzdělaného, letory velmi tiché, přitom ale charakteru pevného.*“ Kto bol však tento skromný a vzdelaný muž? Počiatky jeho zberateľstva siahajú do roku 1792, kedy si ako 14ročný študent v Banskej Bystrici zapisuje svoje prvé knihy do katalógu. Z pôvodných 14 rukopisných katalógov, sa nám zachovalo 13. Čaplovič sa rozhodol zbierať knihy a k nim patriace študijné pomôcky nielen pre vlastné vzdelanie a rozhl'ad, ale i preto, aby nimi pomáhal šíriť kultúru a vzdelanie medzi svojimi oravskými rodákmi. Jeho plodné zberateľské úsilie môžeme rozdeliť na dve etapy začínajúce bezprostredne po ukončení štúdií a jeho nástupom do služieb Oravskej stolice ako pisár.

Oravské obdobie (1798–1810) je charakteristické získavaním kníh prevažne na oravskom vidieku. Po tom ako sa stal osobným tajomníkom grófa Františka Zičiho, v roku 1810 odchádza s touto rodinou do Bratislavy, kde pracoval ako archivár spomínanej rodiny. Jeho **bratislavské zberateľské obdobie (1810–1852)** je späťe so širokými možnosťami získavania kníh či už od bratislavských knihkupcov (Jozef Schwaiger, Jozef Landes, Lippert, Samuel Mandl, Filip Korn), ale aj viedenských knihkupcov a antikvárov (Rath, Hertzl, Mayer), nevyhýbal sa ani trhom a aukciám. Ďalšie nie menej významné boli dobré osobné kontakty a s tým spojené získavanie kníh od svojich priateľov – Ďurikovič, Palkovič, Hamuljak, Fábry, Štúr, Ján Čaplovič ai. Obdivuhodné je svedectvo už vyššie spomínaných zachovaných rukopisných katalógov, kde si veľmi podrobne zapisoval každé dielo, čo dokazuje, že výdavky na knihy za celé jeho zberateľské 60ročné obdobie (od 1. 11. 1792 do 26. 4. 1852) činili 63 455 zlatých a 23 grajciarov.

Pristavme sa teraz pri významnom dátume **15. apríl 1839**. Uvedený dátum má nadčasová darovacia listina vzdelanca a súkromného zberateľa kníh Vavrinca Čaploviča. Tento rukopisný latinsky napísaný 16fóliový dokument zakladateľa obsahuje aj dnes veľmi aktuálne informácie. Po úvodnom objasnení Čaplovičovho úmyslu darovať zbierku svojim rodákom a ďalším generáciám na ich osoh a úžitok, pokračuje krátkou charakteristikou získaných diel, po ktorej nasledujú praktické a podrobné smernice týkajúce sa vytvorenia primeraných podmienok uloženia, tak aj katalogizácie kníh, povinnosti knihovníka a končiac želaním rýchleho prevezenia knižnice do Oravskej stolice.

Na slávnostnom stoličnom zhromaždení 24. mája 1839 bola Čaplovičova darovacia listina prečítaná a knižnica nadšene prijatá. Zároveň bola vyhlásená za vlastníctvo Oravskej stolice, ktorá sa zaviazala, že ju bude udržiavať a zveľaďovať.

Skutočný obdiv a uznanie si zasluhuje Čaplovičov veľkorysý knižný dar rodnej Orave. V čase darovania išlo o 20 000 knižničných diel a súčasťou boli aj rôznorodé muzeálne predmety. Knižnicu jej zakladateľ dopĺňal ďalej do roku 1852. Prevoz kníh z Bratislavy do Kubína po darovaní knižnice sa realizoval v 14 zásielkach v rokoch 1839 až 1851.

Neoceniteľnú pomoc knižnici pri jej prevážaní, inventarizácii kníh a vôbec pri jej začiatkoch preukázalo viacero osobností (D. Sontág, L. Bruck, J. Smrecsányi, P. Medvecký, J. Orišek, V. Bruck, Š. Radlinský, C. Zoch a ďalší). Mimoriadne zásluhy má však bezpochybné Daniel Sontág, ktorý sústredil okolo knižnice podporovateľov a priaznivcov, čím sa položili základy Účastinárskej spoločnosti Čaplovičovskej knižnice. Jej cieľom bolo postarať sa o jej udržanie, využívanie, plánoval sa tiež rozsiahly výskum územia Oravy, Liptova a Turca, zhromažďovanie starožitností. V rokoch 1858 a 1859 sa uskutočnili štyri zhromaždenia Spoločnosti, na ktorých boli prednesené zaujímavé vedecké prednášky jej členov z oblasti histórie, prírodných vied, školstva a ďalších tém týkajúcich sa Oravy, ktoré vychádzali z vlastných výskumov, pozorovaní a prieskumných ciest samotných prednášateľov. Žiaľ odchodom Daniela Sontága v roku 1860 z Oravy, práca Spoločnosti pod vplyvom zmenených politických pomeroch v Uhorsku po tomto roku podľa hľad maďarizačným snahám, čím prestala jej sľubne sa vyvíjajúca sa činnosť na Orave.

Čo sa týka uloženia knižnice v Dolnom Kubíne boli knihy od ich privezenia uložené vo vyhradených priestoroch Mestského domu. Po nevyhnutných prípravách (zhotovenie políc, inventarizácii kníh, príprava a schválenie Pravidiel Čaplovičovskej knižnice, menovanie knihovníka Jozefa Oriška) mohla knižnica

na jeseň roku 1840 začať fungovať pre širokú verejnosť a zvlášť pre dolnokubínske a okolité školy (okrem kníh si vypožičiavali aj matematické, fyzikálne, zemepisné a iné prístroje ako pomôcky pri vyučovaní). Časom sa ale vyhradené priestory Mestského domu stali z viacerých príčin nevyhovujúcimi. Do popredia sa tak viac dostávala nutná potreba postaviť vlastnú budovu pre Čaplovičianu. Návrhy v roku 1891 predložil stoličnému zastupiteľstvu Oravy Mikuláš Kubinyi. Po prerokovaní a schválení návrhov však celá vec zostala „na mŕtvom bode“. V roku 1899 Mikuláš Kubinyi opäť podal nové návrhy a vďaka jeho iniciatíve sa celá záležitosť postupne rozbehla.

Samostatná stavba jednoposchodovej budovy pre účely Čaplovičiany sa realizovala v rokoch 1905–1911. Po zariadení a uložení fondu sa vypožičiavanie kníh v novopostavenej budove začalo 1. januára 1914. Udalosti prvej a neskôr i druhej svetovej vojny jej úspešný začiatok obmedzili. V histórii knižnice sú známe viaceré snahy konkrétnych predstaviteľov a inštitúcií o jej odvezenie z Oravy, a to v rokoch 1863, 1915–1917, 1921 a 1927. Tieto aktivity sa však našťastie nepodarilo uskutočniť a vzácny knižničný fond sa zachoval na Orave tak, ako to vo svojej darovacej listine vyjadril Vavrínek Čaplovič.

Po adaptácii budovy pre potreby Literárneho múzea P. O. Hviezdoslava otvoreného v roku 1954, sa pracovňa, čítareň a depozitáre s fondom presunuli do praveého krídla budovy. Predmety vlastivednej povahy Čaplovičiany boli presunuté do priestorov múzea na Oravskom hrade v Oravskom Podzámku. V roku 1980 sa uskutočnilo spojenie Múzea P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne a Oravského vlastivedného múzea v Oravskom Podzámku, čím sa vytvorilo jediné múzeum na Orave pod názvom Oravské múzeum so sídlom v Dolnom Kubíne. V roku 1983 došlo k opätovnému premenovaniu múzea, a to na Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, ktoré tento názov nesie dodnes. Bibliotéka Čaplovičiana je organizačne začlenená ako samostatná sekcia v rámci Literárneho oddelenia Oravského múzea POH. Budova je zároveň národnou kultúrnou pamiatkou.

Rozsiahly historický fond Čaplovičovej knižnice bol od svojich začiatkov knihovníkmi niekoľkokrát skatalogizovaný, dopĺňaný a rozdelený podľa jednotlivých odborov spoločenských a prírodných vied. Dodnes sa vychádza z prehľadnej poslednej katalogizácie dr. Jána Smetanu uskutočnenej v medzivojnovom období zapísanej v inventarizačných knihách I–VII. Knižničný fond je rozdelený do 12 hlavných skupín a 4 menších skupín, pre akvizičné potreby v 90. rokoch sa vytvorila skupina Novovytvoreného fondu a osobitne sa evidujú nové tituly Príručnej knižnice. *K 31. 12. 2009 evidujeme 90 860 knižničných jednotiek z obdobia 14.–21. storočia.*

Historický knižničný fond je prístupný všetkým záujemcom o štúdium prameňov prezenčnou formou. Bádatelia majú k dispozícii historické diela z oblasti bibliografií, encyklopédií, lexikónov, teológie, filozofie, histórie a zemepisu, sociológie, práva, filológie, beletrie, matematiky, prírodných vied (botaniky, zoológie, mineralógie, geológie, baníctva, hutníctva, medicíny, alchémie, chémie, fyziky, poľnohospodárstva, technickej literatúry, architektúry), gastronómie, umenia a nechýbajú ani časopisy, noviny a ďalšie periodiká.

Pozornosť zo širokej škály zastúpených vedných odborov upútajú najstaršie odborné spracované časti rozsiahleho knižničného fondu, ku ktorým patrí zbierka rukopisov a inkunábul.

Pozoruhodná zbierka rukopisov je z obdobia 14.–19. storočia. Ide o **284 rukopisov a 18 dodatkov** spracovaných v rokoch 1996–2000. Najstaršími kódexmi sú dva zo 14. storočia: *Š. LANGTON: Výklad hebrejských výrazov - PAPIAS: Lexikon; Jakub de VORAGINE: Kázne*. K nim môžeme priradiť ešte štyri najstaršie kódexy z 15. storočia, niektoré s bohato zdobenými iniciálkami. Spomedzi ďalších zaujímavostí spomeňme, že autormi ďalších rukopisov prevažne zo 17.–19. storočia sú aj významné osobnosti slovenských dejín, napr. Jozef Abafi, bernolákovec Norbert Schrajner a tri rukopisy sú od známeho slovenského polyhistora Mateja Bela z prvej polovice 18. storočia. Obsahom jazykovo rôznych miscelaneí sú rozmanité druhy a žánre umeleckej, vecnej a predovšetkým odbornej literatúry náboženského a svetského rázu, anonymné aj podporeté autorstvom, originály alebo ich odpisy. Väčšími na vecnú literatúru poukazuje korešpondencia, state o jezuitoch a opis priebehu stredovekých veľkonočných bláznovských a oslích slávností vo Francúzsku. Medzi korešpondenciou zaujme napríklad aj koncept slovenského ľubostného listu. Odbornejšie vyznieva literatúra zameraná na náboženské, teologické, cirkevné, etické a etnografické poznámky, úvahy, state a rozpravy. Píše sa v nich o mravoučných otázkach (podmienka ospravedlnenia krádeže), pravidlách správania (úprava účesu, čistota šiat a spôsob stolovania), veštenie ľudskej povahy a budúcnosti z ruky (chiromantia), živote a činnosti náboženských reformátorov (J. Hus a M. Luther), rímskej mytológie, o chorobách a pod. V rozpravách sa citujú myšlienky rôznych autorov (napr. F. Petrarca). Kódexy celkovo obsahujú nesmierne hodnotný materiál pre poznanie cudzej i domácej kultúrnej a literárnej histórie.

Ďalšou vzácnou časťou fondu je počtom neveľká, no o to zaujímavejšia skupina **25 inkunábul**. Najstaršia prvotlač bola vydaná v Štrasburgu v roku 1467 Má zachovaný list z pergamenu s názvom: *RABANUS, Maurus: De sermo-*

num proprietate sive opus de universo. Argentinae 1467. Medzi inkunábulami sa okrem teologických prvotlačí, nachádzajú diela z astrológie, histórie, medicíny, metafyziky, poézie a práva. Všetky sú v latinskom jazyku, iba jedna z nich je v nemeckom jazyku. Ide o augsburgské vydanie známej kroniky z roku 1496: *SCHEDER, Hartmann: Liber Chronicarum. Trad. Germ. Georgius Alt: Das Buch der Chroniken und Geschichten.* Na konci tlače sa nachádza mapa Nemecka. Medzi zriedkavé prvotlače patrí *BONETUS, Nicolaus: Metaphysica*, vytlačená Petrusom Miguelom v Barcelone 1493. Ďalej spomeňme: *BALBUS, Hieronymus: Epigrammata* z officíny viedenského tlačiara Johanna Winterburga z 1494 a tiež *SERAPION senior, Johannes: Breviarium medicinae* z benátskej tlačiarne Bonetusa Locatellusa z 1497.

Čo sa týka miesta vydania, prevahu majú talianske mestá Rím, Benátky, Bologna, Ferrara a Brescia, potom nasleduje Nemecko – Augsburg, Norimberg, Mohuč a Memmingen, francúzsky Štrasburg, švajčiarsky Bazilej, španielska Barcelona a rakúska Viedeň. Ministerstvo kultúry SR (sekcia kultúrneho dedičstva) vyhlásilo v rokoch 2007 a 2008 na návrh Slovenskej národnej knižnice v Martine všetkých 25 inkunábul a 302 rukopisov za historický knižničný fond.

Nemenej zaujímavou a originálnou je i výtvarná a kartografická zbierka Bibliotéky Čaplovičiana, ktorá len podčiarkuje výborný vkus a rozhladenosť svojho zakladateľa. V rokoch 1992–1994 bolo spracovaných **1 293 diel** výtvarnej zbierky z obdobia 17.–19. storočia. Medzi návrhmi divadelných dekorácií sa nachádzajú návrhy takých vzácných autorov ako boli *Karol MAURER, Vincenz Anton Joseph FANTI, J. MANDL, Anton ARRIGONI, Lodovico Ottavio BURNACINI, Matthaeus KUSSEL, Jozef PLATZER, Norbert BITTNER, Anton de PIAN* spolu s neznámymi maliarmi nástenných dekorácií. Unikátom je jediný známy na Slovensku zachovaný *rukopisný skicár Karola Maurera z roku 1812*, ktorý obsahuje 131 očíslovaných listov návrhov dekorácií určených pre bratislavské a trnavské divadlo.

Prítomnosť ilustrácií a grafických príloh výtvarnej zbierky nezaprela, že je to kolekcia zberateľa kníh. V obsahu grafik sa odzrkadľuje myslenie a citenie osvietenca zaujímajúceho sa najmä o portréty kultúrnych osobností, potom veduty, mytologické a historické scény, reprodukčnú grafiku s gnozeologickým poslaním a vedeckú ilustráciu. Z veľkého počtu autorov v grafike sú zastúpení autori *Elias WIDEMANN, Mauritz LANG, Joseph HICKEL (Hikl), Johann Philipp HAYD, Ján ERLINGER, Adolf Friedrich KUNIKE, Giuseppe Galli BIBIENA, Giovanni Battista PIRANESI, Carl Gottlob EHRLICH, Johann Jakob MEYER (Mayer), Friedrich WEBER, Laurenz JANSCHA (Jantscha), Jan FYT (Feyt), Jan Jakub MANNL,*

Johann August CORVINUS, Johann Wolfgang BAUMGARTNER, Giovanni VOLPATO, Angelica KAUFFMANN, Francesco PEDRO, Giovanni Lorenzo BERNINI, Nicolas DORIGNY, Nicolas COUSTOU, G. BEYS, Pietro BONATO, Luigi AGRICOLA, Giovanni PETRINI, George MORLAND, Johann SCHONBERG, Georg Dionys EHRET, Christophor Jacob TREW (Treu), Johanna Jakoba HAIDA a mnohí ďalší.

Kartografickú zbierku knižnice tvoria samostatné mapy z obdobia 17.–20. storočia (spracované v rokoch 1994–1997) a atlasy 16.–20. storočia (spracované 2000–2007). Celkovo ju tvorí **1 607** rukopisných a tlačených samostatných máp a doteraz spracovaných **164** zväzkov rôznych vydaní atlasov.

Medzi samostatnými mapami zbierky sa vo fonde nachádzajú mapy územia Slovenska a jeho časti (mapy stolíc, povodí, obcí a podobne), mapy Uhorska, celej habsburskej ríše, ale aj mapy Európy a ostatných kontinentov. Osobitnú pozornosť si zaslúži 144 slovacikálnych máp. Spomeňme napríklad farebnú rukopisnú mapu Žitného ostrova, ktorú podľa predlohy Samuela Mikoviniho nakreslil Johann Christoph Burgstaller v roku 1727, ďalej unikátny rukopis mapy Uhorska od Martina Stiera z roku 1664, tri mapy Kysúc, mapy Spiša a Tatier, mapa Pezinka a jeho okolia, ako aj viaceré zaujímavé mapy a plány Bratislavy (župy i hradu). Priamo územia Oravy sa týka deväť máp. Predovšetkým doteraz známa najstaršia rukopisná mapa Oravskej a Liptovskej župy – *Tabula Geographica in qua Comitatus Arvensis et Liptoviensis*, od neznáameho autora s iniciálkami *I. C. B.* z roku 1724.

V 164 zväzkoch rozličných atlasov je prítomných 7 644 máp usporiadaných systematicky. V niektorých vydaniach atlasov sú najprv sú uvedené mapy sveta a jeho častí (pologule – východná, západná, severná, južná), mapy kontinentov a krajín či ich častí v nich. Usporiadané sú tak, že prvá je Európa, nasledujú Ázia, Afrika, Amerika, Austrália s Oceániou, polárne oblasti a moria. Potom sú uvedené astronomické mapy. Napokon sú uvedené rozličné kartogramy, inštruktážne mapy a iné výtvary kartografického charakteru. Autorsky sú zastúpení predovšetkým kartografovia, geografovia a vydavatelia akými boli Holanďania *Abraham ORTELIUS (1527–1598)*, *Jodocus HONDIUS (1563–1611)* a jeho syn *Henricus HONDIUS (1587–1644)*, *Johannes JANSZONIUS (1588–1664)*, *Joannea BLAEU (* 1673)*. Ďalšími významnými predstaviteľmi boli Francúzi *Nicolas SANSON d'ABEVILLE (1626–1678)* a *Jean Baptiste BOURGUIGNON d'ANVILLE (1697–1782)*, Nemci *Matthäus SEUTTER (1678–1757)*, jeho synovec *Tobias Conrad LOTTER (1717–1777)*, ale predovšetkým *Johann Baptista HOMANN (1664–1724)* a Rakúšan *Franz Johann Joseph von Reilly (1766–1820)*, ako aj viacerí ďalší európski a slovenskí autori.

V našom príspevku sme v krátkosti ponúkli obraz niekoľkých už známych výsledkov spracovania konkrétnych oblastí rozsiahleho fondu Čaplovičiany s tým, že doteraz prebiehajú ďalšie čiastkové úlohy napríklad z problematiky postupného prepisu a prekladu rukopisných katalógov Vavrinca Čaploviča, územných slovacikálnych tlači, teologickej a cestopisnej spisby, opravy záznamov spracovania starých tlači 16. storočia. Na tomto mieste je i vhodné aspoň v skratke vymenovať ďalšie aktivity spojené so 170. výročím vzniku Bibliotéky Čaplovičiany: Na prelome februára a marca bola v priestoroch Oravského múzea POH v časti Literárnej expozície, zapožičaná originálna výstava Olomouckého portolánového atlasu z roku 1563. U nás mala premiéru na Slovensku po jej úspešnom uvedení na jeseň 2008 v Olomouci. Celé podujatie sa uskutočnilo vďaka nadviazaniu spolupráce medzi Čaplovičianou a Vedeckou knižnicou v Olomouci. Stála expozícia Čaplovičovej knižnice otvorená pri príležitosti 170. výročia bola slávnostne otvorená 20. apríla. Pokračovaním bol 21. apríla seminár odborníkov z celého Slovenska zameraný na prezentáciu výsledkov výskumných úloh týkajúcich sa vybraných častí nášho fondu. V máji sa podarilo zrealizovať výstavu s názvom „Móda ako ju (ne)poznáme“, ktorá populárnu formou priblížila módne časopisy z konca 18. storočia a začiatku 19. storočia. Pripravili sa tiež špecializované stretnutia pre pedagógov, niekoľko vyučovacích hodín v rámci konkrétnych predmetov pre základné a stredné školy v novej stálej expozícii a prednášky s obrazovou prezentáciou o Čaplovičiane pre širokú verejnosť. Cieľom projektov bolo a je hľadanie spôsobov ako zviditeľniť a priblížiť zachovaný vzácny fond aj takýmto doposiaľ pre knižnicu netradičnými formami všetkým vekovým skupinám a pokúsiť sa naplniť nadčasový odkaz z Darovacej listiny zakladateľa Vavrinca Čaploviča: „*Nik sa nestane vzdelaným, kto nečíta i diela staroveké, ved z nich - ako z prameňov - naučí sa poznať začiatky a súvislosti vied.*“

Literatúra:

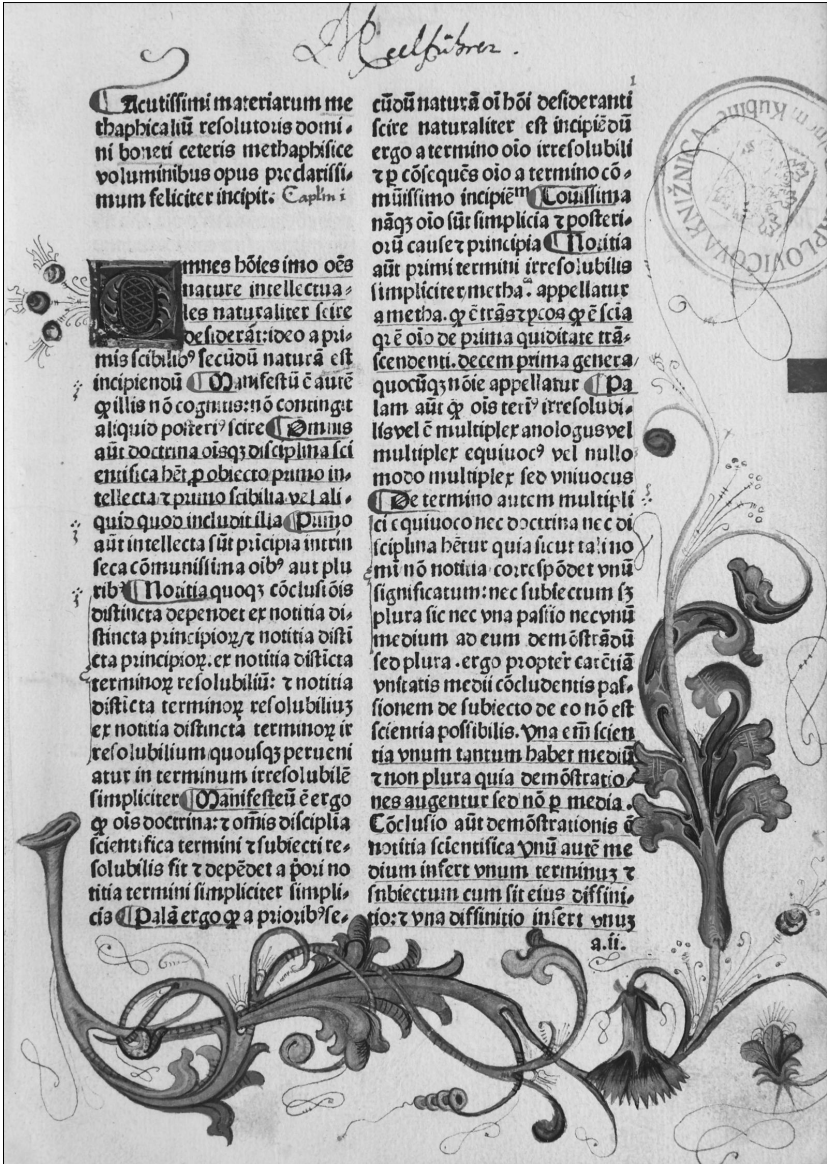
- KNIESOVÁ, Mária-MOJŽIŠOVÁ, Iva-ZÁVADOVÁ, Katarína: Čaplovičova knižnica Návrhy divadelných dekorácií a grafika. Martin 1989.
- KOTVAN, Imrich: *Inkunábuly Čaplovičovej knižnice v Dolnom Kubíne*. Bratislava 1960.
- MAŤOVČÍK, Augustín: *Vavrinec Čaplovič a osudy jeho knižnice*. Martin, 1962.
- MINÁRIK, Jozef: Rukopisné kódexy Čaplovičovej knižnice v Dolnom Kubíne. In: Zborník Oravského múzea 2001 XVIII. Dolný Kubín: Oravské múzeum POH 2003.

PRIKRYL, Lubomír Viliam: Staré mapy vo fondoch Čaplovičovej knižnice v Dolnom Kubíne. In: Zborník Oravského múzea 1998 XV. Dolný Kubín: Oravské múzeum POH 1999. www.oravamuzeum.sk.

Obrazová príloha:

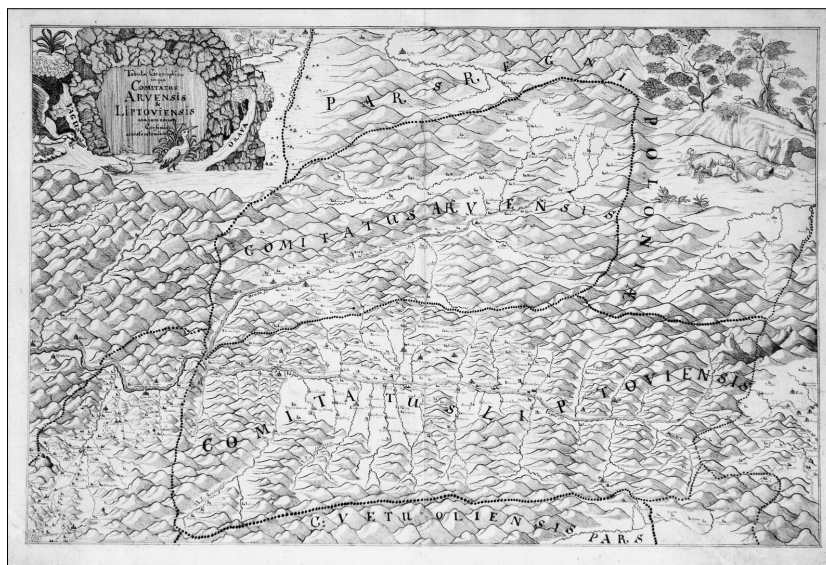
Vzdelanec a súkromný zberateľ kníh Vavrinec Čaplovič
(5. 8. 1778 Jasenová – 25. 12. 1853 Bratislava)

Nicolaus Bonetus - Metaphysica. Barcine, Petrus Miguel, 24. XI. 1493

Karol Maurer - Hala meštianskeho domu. Návrh divadelnej dekorácie.
1. polovica 19. storočia

I. C. B. - Tabula Geographica in qua Comitatus Arvensis et Liptoviensis
una cum eorum Confiniis accurate ostenduntur. 1724